

Згадуючи наставника...

(спогади про наукового керівника Зою Олександрівну Шевченко)

Незамінних немає, але є неповторні.

Пабло Пікассо.

Із Зоєю Олександрівною Шевченко доля вперше нас звела у жовтні 1992 року на науково-практичній конференції «Актуальні питання викладання української мови та літератури» у Ніжині. Вона - знаний науковець, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України, я – молодий викладач, який робив свої перші кроки на ниві викладання методики навчання української літератури у Ніжинському державному педагогічному інституті. Хоча «молодим» мене можна було назвати досить умовно: мені виповнилося 37 років, за плечима вже мав певний досвід педагогічної роботи учителя сільської загальноосвітньої школи, інспектора районного відділу народної освіти, викладача, а згодом завуча Прилуцького педагогічного училища імені Івана Франка. Та у вищі я працював лише другий місяць і наука лишалася для мене цілиною...

Я чудово усвідомлював, що без наукового ступеня та вченого звання у вищій школі немає чого робити, але як підступитися і головне, як розорювати наукову ниву я не знав...

Того року на Всеукраїнську наукову конференцію до Ніжина Інститут педагогіки делегував досить поважне і авторитетне представництво: професори Олександр Біляєв та Ніла Волошина, старші наукові співробітники, доценти Леонід Скуратівський та Зоя Шевченко..., приїхали також учасники практично з усіх педагогічних вузів України. Саме тоді я познайомився із корифеями української методичної думки Євгеном Пасічником, Петром Хропком, Олександром Пультером..., та хіба ж усіх пригадаєш. Спілкування з ними і утвердило мене в думці, про необхідність написання кандидатської дисертації. Але з чого почати? Безперечно, із вибору теми дослідження та наукового керівника...

Завідувач кафедри методики викладання мови та літератури, доцент Світлана Панасівна Лукач, представляючи мене гостям, сказала: « А це наш досвідчений педагог-практик, покладаємо на нього і певні наукові надії». Так розпочалася розмова про моє наукове майбутнє, ...а закінчилася вона за чаюванням, коли завідувач лабораторії професор Ніла Йосипівна Волошина звернулася до Зої Олександрівни: «Ну що, Зою, час тобі розпочинати гартувати своїх вихованці... Візьмешся за наукове керівництво цього козака?» Зоя Олександрівна посміхнулася на знак згоди.

Так я став першим аспірантом Зої Олександрівни Шевченко. Слово «перший» багато до чого зобов'язує... Ти маєш підтвердити наукову ґрунтовність свого наставника, виправдати покладені на тебе надії, продовжити започатковану ним наукову проблематику. Я все це чудово розумів, розуміла це і Зоя Олександрівна... Вона надзвичайно багато у мене вклала. Пізніше, через два роки, у заключному слові після захисту дисертації я скажу: «Я дякую своєму науковому керівникові, Зої Олександрівні Шевченко, за те, що із самовпевненого інспектора райвно, вона виховала невпевненого науковця...»

Але то буде потім. Закінчивши філологічний факультет Шевченківського університету, Зоя Олександрівна мала ґрунтовну фахову підготовку і не шукала проторених шляхів у науці. Її вабило все нове, незвідане... Темою мого наукового дослідження ми обрали аналіз образу – персонажу в художньому тексті. Свою методичну систему будували на творах тоді ще маловідомого Василя Барки та Бориса Антоненка – Давидовича, з якого тільки-но зняли заборону. Зізнаюсь, було важко, але цікаво...

За характером Зоя Олександрівна – типовий холерик. Жвава, енергійна, непосидюча, рухлива, фонтануюча ідеями... Вона була напрочуд поінформована у всьому. Здавалося, не існувало теми, з якої вона б не мала власної думки. Зоя заряджала мене своєю енергетикою, стимулювала до пошуку відповіді на найскладніші питання наукового дослідження. З нею було не просто... Терпіти не могла, коли я ховався за чужі думки, прикривався цитатами..., вона сама на все мала власну думку, цього вимагала і від мене. Ненавиділа компіляцію, боролася з нею... Зоя Олександрівна багато працювала над самоосвітою, а тому, коли читала наукові монографії чи статті, могла безпомилково вказати на джерела їх написання. Тому у неї були не лише друзі, але й ті, хто її таємно недолюбував...

Ми зустрічалися двічі на місяць, кожні два тижні... Вона ставила переді мною завдання, я виконував, вона читала, правила, а найчастіше перекреслювала сторінки... Не те. Я знову писав, вона знову креслила... Коли приміщення Інституту педагогіки на Леніна закрили на капітальний ремонт і лабораторія переїхала на Нивки, наші зустрічі стали проходити у різних чарівних куточках Києва: у парку біля університету, на Володимирській гірці, у Ботанічному саду, взимку – у неопаленому приміщенні інститутської бібліотеки на Леніна. Вона ніколи не запізнювалася, приходила із невеличким термоском для кави, яку вона вміла заварювати по-особливому, і свіжою випічкою... «Аспіранти завжди голодні, - жартувала, - По собі знаю». Ми розкладали на лаві свої папери і починали дискусію. А як же без неї?

Я тяжів до художнього слова, до публіцистики... Був членом Національно спілки журналістів України, мав кілька поетичних збірок. Все це проривалося на сторінки моєї дисертації. Вона ж вимагала неухильно дотримуватися наукового стилю. Формувала науковий стиль мислення. Але це я вже зрозумів потім. А тоді, замість того, щоб працювати над педагогічним експериментом, Зоя Олександрівна змушувала читати наукові монографії Олександра Білецького, Олександра Мазуркевича, Івана Дзюби... І я читав,огризаючись, але читав. Справи пішли на лад десь за пів року. Ми стали менше дискутувати, у моїх чернетках зменшилась кількість виправлень зроблених моїм наставником, сторінка до сторінки збільшувалась течка дисертації... Дякуючи Зої Олександрівні дисертацію я захистив достроково. Після захисту, мій перший опонент, доктор педагогічних наук Євген Андрійович Пасічник, підійшов до мене, потис руку: «Молодець, гарне дослідження зробив», а Зою Олександрівну поцілував у щічку: «Вітаю, Зоєчко, давай наступного!» І наступні пішли... Сьогодні вихованці Зої Олександрівни Шевченко працюють проректорами вишів, завідуючими кафедрами, начальниками навчально-методичними відділами, доцентами... Ми знаємо один одного і міцно тримаємося купи, бо вийшли з однієї наукової школи, з одного люблячого серця, яке належало нашому незабутньому наставнику – Зої Олександрівні Шевченко.

Після захисту дисертації ми не втратили один одного. Під час відряджень до Києва я завжди, хоча б на годинку, забігав перебачитись зі своїм наставником. Згодом, коли обіймав посади проректора з навчально-методичної роботи і декана філологічного факультету, запрошував Зою Олександрівну до Ніжинського університету імені Миколи Гоголя на державні іспити, головою екзаменаційної комісії. Вона завжди радо відгукувалася. Зоя Олександрівна любила студентів, любила спілкування з ними і ніколи не докоряла за слабкі відповіді, підтримувала: «Нічого, піде у школу вивчить.» Чудово розумілася на методиці викладання літератури у вищій школі, адже значну частину свого життя пропрацювала викладачем філологічного факультету Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, за сумісництвом. У цей час ми багато спілкувалися, адже було багато спільних проблем, які потребували обговорення. А ще їздили на екскурсії до мальовничих куточків Чернігівщини – до Качанівки, Батурина, Тростянця, Сосниці... Зоя Олександрівна не переставала мене дивувати енциклопедичністю своїх знань..., вона добре розумілася на мистецтві, архітектурі, музиці.

Про її смаки до художньої літератури варто поговорити окремо. Вона була далека від масової літератури, завжди на перше місце ставила вагу слова і оригінальність сюжету, була вдумливим читачем. Цього вимагала професія... Коли мене прийняли до Національної спілки письменників України Зоя Олександрівна привітала, але тут же наголосила про додаткову відповідальність перед сумлінням. Усі свої книжки я дарував їй і з нетерпінням очікував на оцінку. Вона знаходила для мене і добрі слова, і злі..., але завжди підтримувала.

Звістка про її смерть захопила мене зненацька, неочікувано, із запізненням... Було гірко. Біль втрати, круговерть часу із одвічними його проблемами, незавершеність спілкування..., усе це вирувало у серці і лишало гіркий осад. Я втратив не лише Наставника, Вчителя, Людину..., я втратив друга. І наостанок, як висновок, – твій учитель – це не той, хто тебе вчить, а той, у кого вчишся ти. Спасибі Учителю!

Олександр Забарний – кандидат педагогічних наук, доцент Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Спогади опубліковані у журналі «Українська мова і література в школі» - 2019 - №2(143), Київ: - С.45-47.